

skrev til Christian 4. og 1597 i 14 dage gennemdrøftede med ham på Frederiksborg. Det opføres (som nr. E III, 9) under »Krøniker og rimkrøniker«, men søges forgæves i registret under »Christian IV« eller i afsnittet om dansk historie, skønt det dog giver et ikke uvigtigt bidrag til denne konges karakteristik. Registret burde have medtaget alle de i kataloget nævnte personer og steder, subsidiært med undtagelse af »hovedordene« i de ovenanførte alfabetisk ordnede afsnit i revideret form. Det havde ikke været uoverkommeligt. Og større besvær vilde det ikke have kostet at udarbejde et lille skønsomt sageregister.

Helt værdigt Rigsarkivets fine udgivertraditioner er dette katalog ikke. Trods manglerne gør det dog Karen Brahes håndskriftsamling mere tilgængelig for historikere og andre, end den før var.

C. O. Bøggild-Andersen.

Olav Bergersen: Fra Henrik Bielke til Iver Huitfeldt. Utsyn over den dansk-norske fellesflåtes historie i perioden 1630 til 1710. Bind III-IV. (Trondheim, U. A.). 783 + 832 s.

Nu foreligger (uden trykkår) de to afsluttende bind, omfattende perioden 1689-1710, af kommandør Bergersens omfangsrige værk. Som de to foregående vækker også disse bind flere indvendinger. Nyere litteratur er i alt for ringe grad udnyttet. Således spores der eksempelvis intet kendskab til G. N. Clark's grundlæggende arbejde »The Dutch Alliance and the War against French Trade« (1923), »Calendar of State Papers, Domestic«, »Calendar of Treasury Books«, J. F. Chance's og Margery Lane's arbejder om forholdet mellem England og de nordiske stater under krigen 1689-97 og den store nordiske krig, L. Laursens traktatværk, fortsat af Carl S. Christiansen IX-X (1690-93 og 1694-98, trykt henholdsvis 1933 og 1948) og Christiansens »Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie« II (1676-99). Der kunde opregnes endnu talrige engelske, hollandske og nordiske bøger og afhandlinger, som kunde have ydet forf. værdifulde oplysninger om nord- og vesteuropæisk ydre-, flåde- og skibsfartspolitik. Havde hans litteraturstudium været mere omfattende og dybtgående, kunde han have fundet svar på flere af de spørgsmål, han stiller. (F. eks.: Når blev den franske flådemagt den engelsk-hollandske underlegen (III, s. 136)? Har De la Roncière ret i at opgive tabet af engelske handelsskibe 1689-96 til det »utrolig store tall« 4200 (III, s. 505)? Hvorfor gik England 1701 ind på at betale 200.000 rdl. som erstatning for skade, tilføjlet dansk og norsk skibsfart 1689-97 (III, s. 614)? Han vilde i så fald heller ikke have anbragt Ratzeburg (1693) i »Schleswig-Holstein« (III, s. 232). Der er spørgsmål, hvor den så flittigt – også for nordiske spørgsmåls vedkommende – citerede »Encyclopedia Britannica« ikke slår til, så lidt som N. D. Riegels' »Udkast til Fjerde Frederiks Historie« (konsekvent citeret: Riegel).

Sådanne ting er ikke uvæsentlige, da dog den europæiske baggrund for fællesflådens historie må tegnes nogenlunde rigtigt, og B. også forsøger derpå.

Respekt vækker den flid, hvormed B. har gennemgået stof i de nordiske rigsarkiver og håndskriftsamlinger. Ofte har han fremdraget hidtil unyttede kilder af værdi, men ofte har han også medtaget enkeltheder, som er af ringe betydning, både i brevcitater og ellers. Han ejer en ikke ringe fortællerevne, men alt for tit trættes læseren af detaillernes overflod. Statistiske opgørelser anvendes kun, hvor talen er om tal på skibe og mandskaber, ikke hvor det drejer sig om beslaglagte eller kaprede skibe og ladninger, med mindre sammentællinger allerede foreligger i samtidige kilder. Flådevæsenets finansforhold

bare strejfes. Her kunne B. have lært både af Christiansens førnævnte værk og af John Ehrman's »The Navy in the War of William III 1689–1697« (1953).

Størst værdi har, som i de tidligere bind, de afsnit af værket, der skildrer norske søforsvarsforhold, herunder indrulleringsordningen, og det menige flådemandskabs kår. Forf.s maritime kyndighed gør dog også adskilligt andet læseværdigt. Han er imidlertid, som bekendt, meget nationalistisk i sine synspunkter, og han yder langt fra altid landmilitære kollegaer i fortid og nutid tilstrækkelig retfærdighed. Det skæmmer bogen. Om han har ret i sin nytolkning af slaget i Køgebugt 4. okt. 1710, hvor Iver Huitfeldts skib sprang i luften, er svært at afgøre uden sømilitær sagkundskab. Både her og i skildringen af flådebegivenhederne i Sundet i 1700, hvor efter hans mening Karl 12. »stapte spillet«, fortjener imidlertid hans synspunkter overvejelse. Når han undrer sig over, at Huitfeldt ved sin død kun var avanceret til kommandør, synes han, uanset den vitterlige nepotisme i København, at overse den norske søhelts stadige tilbøjelighed til at søge orlov for at bo på sin kære gård Trondstad. Bidsk kritiserer han Frederik 4.s ophævelse af defensionsskibsprivilegierne. Men var tiden ikke ved at løbe fra denne institution? Iøvrigt synes meget i B.s kritik af nævnte konges ydre- og flådepolitik berettiget.

Mod visse danske forfattere søger B. at vise, at norske gennem det meste af 18. årh. har været i stort flertal i fællesflådens mandskab. Flere af de af ham fremdragne vidnesbyrd peger i denne retning. Men de er for få til at give et definitivt svar. At adskilligt flere nordmænd burde have beklædt sø-officersposter i de forskellige grader, er ikke svært at påvise. Men hoffavoritisme gjorde sig også her gældende til skade for borgerligfødte danske. I endnu højere grad gjaldt dette under det meste af enevældetiden for både danske og norske i statsstyrets øverste stillinger. Modsætningen er mindre dansk-norsk end den er dansk-norsk kontra tysk og København kontra både dansk og norsk »provins«. Når B. mod slutningen af sit værk skriver: »felleskabet i orlogsflåde og andre statlige institutioner gir oss et fortsatt likeberettiget krav på delaktighet i unionstidens historie« og tilføjer: »Det er på tide å legge kursen inn i mørket«, så er det helt det samme syn, som var Edvard Holms, da han skrev sine bøger om »Danmark-Norges Historie«. Få danske historikere vil bestride dets rigtighed. Men der bør fra både dansk og norsk side vises streng kritisk objektivitet ved behandlingen af det spegede og mangesidige problem, som hedder Danmark-Norge i foreningstiden.

At B. ikke her har sin styrke, fremtræder bl. a. i hans behandling af nogle ruller over de fra Trondhjems by farende skippere. Han finder, at 1705–10 var 42 af 69, d. e. 61 %, udlændinge, 1725 og de nærmest følgende år 14 af 37, d. e. 38 % (IV, s. 809 f.). Han tillader sig af dette trondhjemske materiale at udlede, at »norske skip for en meget vesentlig del hadde utlendinger som førere«, og skriver, at i vore dage »ville enhver måtte forferdes ved tanken på at vi skulle være nødt til å gå utomlands for å finne folk til å føre våre skip«. Årsagen finder han i, at »Oldenborgerne – ut fra sitt syn på interesser og behov – til stadighet har holdt nede de ulmende krefter hos et folk, hvis geografi – og dermed livsforhold – var så vidt forskjellige fra dem som var de rådende i et land som Danmark« (s. 812). I nogen grad har styret i København vel her forset sig. Men på hvilken måde har det bidraget til at bestemme, hvem der skulle være skippere på koffardiskibe fra Trondhjem i de anførte år? Hænger det sammen med, at bemidlede borgersønner var fritagne for den »enrellering«, som B. i princippet finder så udmærket, at rederne som skippere foretrak folk af nævnte kategori (blandt 56 styrmænd fra denne periode finder B. kun

7, d. e. 12½%, udlændinge), og at de velhavende norske borgersønner var for få til at dække behovet? I så fald bliver B. nødt til her at konstatere en nationalt set uheldig følge af indrulleringen, eventuelt forbundet med stands-egoisme hos Trondhjems og andre norske byers bedre borgerskab. Men der kan tænkes andre årsager, med hvilke regeringen intet havde at gøre. Af hvilke nationaliteter var de udenlandske skippere: hollændere, englændere, skotter, hanseater, danskere? Herom får vi intet at vide. Har udenlandske rederiinteresser gjort sig gældende? Har 1705–10 Englands og Hollands krig mod Frankrig gjort det? Herpå kunne tyde, at procenten af udenlandske skippere, farende fra Trondhjem, 1715 ff. er langt mindre end i de førstnævnte år.

Dette er kun eet eksempel blandt flere på dårligt underbyggede ræsonnementer i B.s værk.

C. O. Bøggild-Andersen.

Georg Hansen: Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18. århundrede. En kulturhistorisk undersøgelse. (Det danske Forlag, 1957). 237 s.

Den, der i Georg Hansens nye bog venter at finde en chronique scandaleuse, kan gerne lade den være. Den er yderst redelig og saglig, og også i den henseende udbygger og viderefører den det billede af det 18. århundredes samfundsforhold, som begyndte med »Degnen« og »Præsten«. I sin nuværende form er bogen et koncentrat af et betydeligt større arbejde, navnlig for den statistiske dels vedkommende; men selv det, der her er tilbage, må aftvinge læseren den dybeste respekt for den flid og ildhu, hvormed det enorme kildemateriale er gennemgået og bearbejdet. Kirkebøger og retsarkiver er det primære stof, og Georg Hansen har i sine noter givet en udmærket karakteristik af kirkebøgernes kildeværdi. Den er for tiden før 1800 meget svingende, hvad også talløse slægtsforskere har kunnet erkyndige sig om. Når dertil kommer, at faderskabsopgivelserne ved det betydelige antal »uægte« børnefødsler i mange tilfælde dels er ubestemte, dels vitterligt falske, forstår man, hvor vanskeligt det ofte kan være at føre stamtavler over almueslægter ret langt tilbage i 18. århundrede – også bortset fra de relativt store lakuner i bogrækkerne.

Georg Hansens skildring falder i tre afsnit: Tidens moralopfattelse, der afspejles i en gennemgang af skønlitteratur og seksualhåndbøger (i øvrigt delvist ført helt op i 20. århundrede), forholdet mellem uægte og ægte børnefødsler og straffene for lejermål og andre forbrydelser mod sædeligheden. Der er et utal af eksempler; men det er, som om der alligevel mangler en virkelig tilbundsående tidsfornemmelse – en moralkarakteristik set ud fra tiden selv. Undersøgelsen har kun medtaget landbefolkningen, og det er i mange henseender ret og rimeligt; men enkelte strejftog til de højere stænder synes at vise, at »usædeligheden« også i høj grad er begrænset til de lavere og laveste samfundslag. I sin litteraturgennemgang burde forfatteren her nok have medtaget de talrige håndskrifter, som fornemme herrer og ikke mindst velagtede adelsfrøkener yndede at lave ude på de store gårde, hvor det ofte kunne være svært at få tiden til at gå. De giver ofte et forbløffende billede af, hvad det var, man havde lyst til og tog sig tid til at skrive af – Mykle ville rødme. De mange håndbøger, der anføres, har nemlig i virkeligheden sikkert kun været kendt og læst i de højere kredse. Desværre er en undersøgelse heraf vel ganske umulig.

Den saglighed, hvormed Georg Hansen er gået frem, eliminerer næsten totalt den dybe tragedie, som bogen i virkeligheden er et udtryk for. Det kan gavne